

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Стаття присвячена актуальним питанням дослідження теоретико-методичних аспектів організації та реалізації національно-патріотичного виховання на уроках української мови. Проаналізовано можливості та перспективи поетапної підтримки процесів формування соціальної і громадянської компетентності; обізнаності і самовираження у сфері культури; лінгвістично-креативного світогляду; власних комунікативних зусиль. Крім того, спроєктовано ефективність засвоєння навчального матеріалу крізь призму національно-патріотичного виховання на уроках української мови, свідомого ставлення до міжособистісної взаємодії та суб'єктивної відповідальності.

Серед умов, які забезпечували результативність національно-патріотичного виховання визначено необхідність формування громадянської стійкості та національних цінностей у яких відображено історичний досвід, зміст норм і культури українського народу; використання загально дидактичних і специфічних принципів виховання.

Установлено черговість виконуваних видів робіт, які взаємопов'язано з лінгвістичним матеріалом і власними креативними міркуваннями. Звернено увагу на необхідності започаткування ведення словника з метою окреслення та опанування відповідної термінології; установлення причинно-наслідкових зв'язків; трактування закономірностей впливу на майбутні генерації. Для прикладу: озвучення спостережень; вираження переживань; очікуваних результатів.

Зроблено висновки про подальшу перспективність окресленої розвідки у контексті формування цілісності нації; наголошено на можливості інтенсифікації процесів засвоєння навчального матеріалу; творчого обговорення висновків; висловлення вражень та здобутого досвіду життя, тощо.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, громадянська стійкість, історичний досвід, національні цінності, специфічні принципи.

The article is devoted to topical issues of research into theoretical and methodological aspects of the organization and implementation of national-patriotic education at Ukrainian language lessons. The possibilities and prospects of step-by-step support of the processes of formation of social and civic competence; awareness and self-expression in the field of culture; linguistic and creative outlook and one's own communicative efforts are analyzed. In addition, the effectiveness of learning material through the prism of national-patriotic education at Ukrainian language lessons, conscious attitude to interpersonal interaction and subjective responsibility are projected.

Among the conditions that ensured the effectiveness of national-patriotic education, the need for the formation of civic stability and national values, which reflect the historical experience, content of rules and culture of the Ukrainian people and use of general didactic and specific principles of education were determined.

The sequence of performed types of work, which are interconnected with linguistic material and one's own creative considerations, has been established. Attention was drawn to the need to start keeping a dictionary in order to outline and master relevant terminology; establishment of causal relationship; interpretation of patterns of influence on future generations. For example, voicing observations; expression of experiences; expected results.

Conclusions were made about the future prospects of the outlined exploration in the context of the formation of integrity of the nation; possibilities of intensification of the processes of assimilation of educational material, creative discussion of conclusions, expression of impressions and the received life experience, etc are emphasized. **Key words:** national-patriotic education, civic stability, historical experience, national values, specific principles.

УДК 378.147:811.161.2]:37.017.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.13>

Рудюк Т.В.,

докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри української мови,
методики її навчання та перекладу,
відповідальна за організацію
практики здобувачів,
заступник декана факультету філології,
історії та політико-юридичних наук
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Незважаючи на поживлення процесів свідомого вибору державної мови, частина української молоді ніяк не може позбавитися синдромів російської мовної вищовартості, а української – меншовартості, синдромів, породжених столітнім лінгвоцитом української мови, заборонами й обмеженнями та безкінечним возвеличенням російської мови в Україні [3, с. 27–28]. Варто зауважити, що найбільшим трендом 2022 року на Duolingo стала кількість охочих вивчати українську мову, яка зросла до 1,3 млн чоловік [2, с. 5].

У зв'язку з наведеними міркуваннями переконані, що окреслення теоретико-методичних аспектів національно-патріотичного виховання на

уроках української мови містить обґрунтований резерв для формування соціальної та громадянської компетентності; обізнаності та самовираження у сфері культури; лінгвістично-креативного світогляду; переосмислення власних комунікативних зусиль і фактів життя; забезпечення необхідного балансу розвитку особистості й зміцнення української державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Бондаренко Н. В. та Косянчук С. В. акцентують свою увагу на необхідності аксіологізації освіти як умови глибинної трансформації; надання можливостей та інструментів для ефективного формування цілісної особистості з високим почуттям гідності й чесності, свідомого громадянина

і патріота України, готового її боронити, розбудувати, утверджувати гуманізм, державність і європерспективу [2, с. 2]. Отож на часі – розгляд нових траєкторій теоретико-методичних аспектів національно-патріотичного виховання на уроках української мови з метою підготовки більш свідомої генерації, яка буде вирізнятися високою національною самосвідомістю; громадянською стійкістю; сформованістю цінностей-ідеалів, цілей/засобів, загальнолюдських (вселюдських), патріотичних цінностей, тощо. Безперечно, війна об'єднала українців у монолітну сім'ю, для якої любов до України і готовність захищати її єство, свободу, незалежність і територіальну цілісність стали найвищою цінністю [2, с. 4]. Разом із тим, природно має зрости особиста відповідальність кожного індивіда за результати власної діяльності, створення життєвого простору та надання визначальної ролі й значення уроків української мови, їх складових. Безапеляційними є процеси актуалізації вічних цінностей, як-от: совісті, справедливості, порядності, відповідальності, обов'язку тощо [2, с. 11].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Накреслення актуальних теоретико-методичних аспектів національно-патріотичного виховання на уроках української мови є запорукою зміцнення українського суспільства, оскільки саме через ЗЗСО проходить кожен українець. Разом із тим, аналіз досліджуваного матеріалу як окремої складової лінгводидактичної науки є сприятливим підґрунтям для формування національної ідеї; мови кожного українця; національної культури; знань про історію народу та держави; національну самовизначеність (тожсамість); громадянську активність; дотримання законів; Батьківщину (малу й велику); лідерів і героїв нації, держави; матір, батька [2, с. 28].

Мета статті. Проаналізувати теоретико-методичні аспекти національно-патріотичного виховання на уроках української мови; установити умови для формування соціальної та громадянської компетентності; обізнаності й самовираження у сфері культури; лінгвістично-креативного світогляду.

Виклад основного матеріалу. Важливим етапом роботи визначаємо увагу до значення слова та його семантичного навантаження; започаткування практики ведення словника. Наприклад: лексема патріотизм містить грецько-латинські складові та включає систему національних цінностей, громадянського почуття, відданість своєму народові, вільне володіння державною мовою й неприйняття мови агресора; гордість за культурну спадщину і прагнення зберегти її для наступних поколінь; особливе емоційне переживання своєї належності до країни, громадянства, знання й популяризація її правдивого образу, історії,

пошанування традицій, готовність діяти в інтересах материзни та постати на її захист [2, с. 28]. Усі ці надважливі аспекти мають бути належним чином активовані в практиці ЗЗСО насамперед на уроках рідної мови. Пропонуємо зосередити свою увагу на підрубриці «Світ – антисвіт», започаткованої О. В. Бас-Кононенко. Авторка досить вдало презентує протилежні погляди на життя: зовнішню та внутрішню складову; контрасти прислів'їв, приказок, коліскових, імен казкових героїв, народних пісень і авторських текстів, традиційних предметів побуту й національних страв, лінгвістичних термінів [1; с. 14–15]. Такий компаративний аналіз мовного матеріалу дозволяє простежити паралелі реалізації національно-патріотичних цінностей та процеси їх формування. Для прикладу:

Вправа 1. Здійснить спробу дослідження ментальних особливостей народу у зіставному контексті. Так, культуру українців складають пріоритети порядку та впорядкованості, прагнення до ладу в сім'ї, країні (місті, селі), Батьківщині; бережливе ставлення до предметів побуту, передавання матеріальних і духовних цінностей у спадок, любов до праці, згуртованість і працелюбність, як-от: *берись дружно – не буде сутужно. Собором і чорта поборем!* У порівнянні з антисвітом: *А дін с сошкой, семера с лошкой!* [1, с. 151]. Подібні закономірності транслює і семантика слова: – *Куме, а як по-російському ПОБРАТИМИ?* – *Тю, Куме, та в них такого взагалі нема!* – *А що ж у них є?* – *Братва, БРАТАНИ, БРАТИШКИ і САБУТИЛЬНИКИ!* *Ну й хіба тільки в дуже рідкісних випадках – БРАТЬЯ па разуму...* [1, с. 99]. У порівнянні з рідним: *Оркам пора АРАТць від жаху, бо українцям просто пора ОРАТИ!* (з Оксаною Моголою) [1, с. 22].

Крім того, спостерігаємо позицію байдужості до умов проживання, споживацьке ставлення до речей та відсутність прагнення до порядку. Порівняймо: *Я ш пайду, белюю бірьюзу заламаю!* Та українське: *А ми тую червоную калину підійmemo!* [1, с. 150].

Вправа 2. Дослідить культуру харчової поведінки народу в зіставному контексті. Наші пращери славилися своєю гостинністю й щедрістю, багатством національної кухні та вправністю господинь: *у гостях добре, а вдома краще.* На противагу: *Харашо там, где нас нет* [1, с. 150]. Або: *Мань, слыхала, еті бендерафкі гатовят фсякіє фкуснасті проста ІС ТРАВИ!!!* – *Да ти чё ВАНьк, сафсэм спятіл??* – *Дав от тэ крэст! Ф кафе прачьтал: «вареники, крученики, голубці та інші страви»!* [1, с. 118]. Актуальне: *Куме, ось переможемо, повернемось додому, а моя Марічка як наготує всілякої смакоти – і борщу, і холодцю, і вареників, і кручеників...* У порівнянні з: – *Слиш, Мань, вот уроди! А ти-та чем накормиш?* – *Чем-чем, сварю те лахань цей – сіді, хлябай, рас уш вернулса!* [1, с. 114]. Ще: *Борщ, куліш, крупник,*

юшка, капуста. Антисвіт: *перває!* Чи: *вареники, крученики, завиванці, холодець, голубці.* Антисвіт: *фтароє!* [1, с. 154]. Або: – *Кумо, а знаєте, як мокшанські стряпухі дечко називають? ПРО-ООТІВЕНЬ! – Ой бо-о... А я собі й думаю, чого це в них ото тільки кулебякі, растеґаї і кулічікі полу-чаюцця!* [1, с. 116].

Значний контраст спостерігаємо на рівні номінальної складової, як-от: *їжа, харчі, приготована їжа, кухарка* антисвіт: *єда, піця, стряпня, стряпуха* [1, с. 154]. Або: *Куме, от тепер зрозуміло, чого лаптеногі кричать: «У нас самая МОЩЬНАЯ армія!» Бо яка там МОЩЬ із тих пустопорожніх ЩЄЙ? Ото МОЩАМИ й торохтять!* (із Сергієм Різником) [1, с. 110].

Вправа 3. З'ясуйте особливості національного виховання в зіставному контексті з іншим народом. Констатуємо, що наша нація сповідує досвід біблійних заповідей та загальнолюдські цінності. Для прикладу: *на злодієві шапка горить у порівнянні з сусідським: не пойман – не вор!* [1, с. 150]. Або ще: *Брехнею світ пройдеши, а назад не вернешся!* Антисвіт: *В діревні дефкі бріхучіє – елі ат сімерих атбріхалась!* [1, с. 150]. Чи: *А знаєте, Куме, що БРЕХНЯ і ЛАЙКА – то найголовніші російські скрепи: у них навіть собаки не гавкають, а ЛАЮТ і БРЕШУТ!* [1, с. 109]. Сучасне бачення: *країна ZERO: нуль честі нуль совісті нуль homo sapiens* [1, с. 36].

Вправа 4. Визначте специфіку ставлення до протилежної статі та культуру шлюбних взаємин. Українці досить трепетно сприймають появу нащадків та іменують особливий стан жінки словами: *вагітність, при надії, тяжка.* Антисвіт репрезентує такі лексеми: *«біремінная, ф пљаженії, брюхатая!* [1, с. 158]. Або: – *А ви чули, що москалі одружуються з БАБАМИ? – Отакої... А що, жінок там взагалі нема? І хто ж їм тепер нових НЬРАЖАЄТ?..* [1, с. 23]. Шлюбні взаємини: *Куме, а знаєте, чого москалі такі НЕЛЮДИ й ВИРОДКИ? – А чого? – Бо люди – як одружуються – то шлюб беруть, а вони – БРАК ЗАКЛЮЧАЮТ! – Ага, БРАК мізків, та ще й понаВИРОДжувалися...* [1, с. 39].

Вправа 5. Здійснить спробу аналізу ономастичного складника світу казки. Дитинство українців наповнено позитивними іменами героїв, як-от: *Котигорошко, Івасик-Телесик, Кирило Кожум'яка, Дідова дочка, Коза-дереза, Лисичка-сестричка, Вовк-панібрат, Пан Коцький, Зайчик-побігайчик, Рак-неборак, Солом'яний бичок, Кім-воркіт, Сорока-ворона, тощо.* Порівняймо з антисвітом, який рясніє номінаціями на зразок: *Іванушка-дурачок, Ємеля-дурак, Нікіта Кажем'яка, сестриця Альонушка і братец Іванушка; Мідведь (Міхал Патапичь), Ліса Патрікевна, Серий волк, Касой (заяц), Гусі-Лебеді, Щюка, Царевна-лягушка* [1, с. 153].

Вправа 6. Розкрийте особливості ставлення до старшого покоління та специфіку виховання й освіти. Безперечно, постаті мами й тата, бабусі і дідуся є визначальними для кожного українця. Саме найрідніші здатні по-особливому реалізувати народну педагогіку мудрості, творчості та домашнього тепла для прийдешніх поколінь. Наприклад: *Ладоньки-ладусі, де були? В бабусі! Що їли? Оладки. З чим оладки? Із медком та солодким молочком (Наталя Забіла).* Антисвіт: *Ладушки! Ладушки! Гдє билі? У бабушки! Што елі? Кашку! Што пілі? Брашку! А на закуску – хрін да капустку!* [1, с. 151]. Або: – *Що ж ви за ВИРОДКИ такі?! Мабуть, ніхто не ВИХОВУВАВ у дитинстві, не НАПУЧУВАВ! – Мань, че ана гьарыт-та? – Гьрїт, шта ВИ ХАВАЛІ в децтве че ні попадає, вот і ПУЧІЛА вас, пьтату УРОДАМІ і вираслі... [1, с. 78]. Досить знаковими з погляду семантики є міркування щодо лексеми освіта: – *Куме, а в мокшандії ОСВІТА є? – Ні, нема, там тільки ОБРАЗОВАНІЄ. – Яке? Злокачественне?! – А яке ж іще?! Вся раССєя ЗЛАКАЧЕСТВЕННАЄ АБРАЗОВАНІЄ!!!* [1, с. 119].*

Вправа 7. Установіть специфіку міжособистісної взаємодії у зіставному контексті. Констатуємо прагнення до індивідуальної відповідальності українців, яка за умови виникнення екстремальних ситуацій переростає у взаємну турботу й повагу. Наприклад: *Ми не можемо НАРАЖАТИ наших воїнів на небезпеку. – Ха, Ваньк, ані не могут, а наши баби скока хош НАРАЖАЮТ!* [1, с. 146]. Або: *У нас ГРУДЕНЬ – бо воїни ГРУДЬМИ стають проти ворога. У них ДІКАБРЬ – бо ДІКІЄ: ДИКА скажена орда [1, с. 120]. Ще: Куме, чули приказку «нет ХУДА без ДОБРА»? Ото ж і приперлося мокшанське ХУДО по українське ДОБРО – знає, падлюка, що без нас йому гаплик!!!* [1, с. 56].

Вправа 8. З'ясуйте національно-культурні особливості характерологічних рис тендітної статі. Для прикладу, наша жінка здавна славилася незалежною позицією й харизматичним характером; вправністю та вмінням самостійно вести господарство: – *Куме, а як по-моксанському КУЛЬБАБА? – АДУВАНЧИК. – Тю, наші 70–80-літні БАБИ – ото справжні КУЛЬБАБИ – ні чорта, ні КУЛЬ не бояться! А їхні БОЖЬІ АДУВАНЧИКІ – сама порохня – тільки й знають що матюччя гнути!* [1, с. 67].

Вправа 9. Визначте багатство синонімічного ряду у зіставному контексті. Наприклад: *чужинці, зайди, россиянци, мокшанці, москалі, кацапи, орки, ординці, песиголовці, нелюди, виродки, (з)иродові душі, мишебратья, потвори, лаптеногі, воріженька та ін.* [1, с. 10]. Або: *лелека, чорногуз, гайстер, бусол, бузько, боцян антисвіт: аїст* [1, с. 156].

Вправа 10. Дослідіть національно-культурну специфіку рівня самосвідомості, національної

стійкості/розгляньте історії реальних Героїв, які захищають та (або) захищали свою Батьківщину. Наприклад: – Куме, РОДИНА – це сім'я, родичі, а що таке РОДИНА? – Та це ж мокшанці так свою расею називають, мовляв, те місце, де РАДІЛІСЬ-УРАДІЛІСЬ. – Ага, то он чого вони всі – УРОДІНИ!!! [1, с. 103].

Вправа 11. З'ясуйте специфіку реалізації волюнтативної функції мови: – А щоб їм у горлі пір'я поросло! [1, с. 19]; Або: йди, москалю, з хати у поле ОРАТИ! – А че, ніззя здЄся ПААРАТць? – Стули пельку й тягни плуга! [1, с. 23]. Ще: Поки живий – іщі-свіщі – Шуруй хлябать смердючі щі! [1, с. 34]; та: – Га-га-га! АЛЬО, всім хмелям і АЛЬОШКАМ в пекло – скатертю дарошка!!! [1, с. 47]; Баю-баюшки-баю в ЧОРНОБАЇВСЬКИМ КРАЮ! [1, с. 49]; і: Ну що ж, ласкаво просимо в Чернобаївку на навасєльє!!! (з Оленою Міщенко) [1, с. 50].

Вправа 12. Розгляньте національно-культурні особливості філософії життя та віросповідання у зіставному контексті. Юрій ПОБІДНОсець: – Україна неодмінно перемаже, у нас для цього навіть два слова є: давнє – ПОБІДА, сучаснє – ПЕРЕМОГА, бо саме ПО БІДІ приходять ПЕРЕМОГА! (з Лідією Гнатюк) [1, с. 88]. Або безкомпромісне А. К. Мойсієнка: З виродками й нелюдями – жодних компромісів: «ВІЧЕ МЕЧІВ!!! Або: ХИЖИХ не питаємо, битися чи миритися. «ХИЖИХ МЕЧЕМ МИРИМ!»! (паліндром А. Мойсієнка) [1, с. 89]. Віра в підтримку Вищих сил: Усе

буде добре! Так сказало наше зоряне-зоряне Небо. Так сказав наш безконечний Чумацький Шлях. Так сказали наші Осінні Діди [1, с. 111].

Таким чином, вже сьогодні варто навчати чітко відрізняти та транслювати кращі національно-культурні особливості власного народу; свою приналежність до українського етносу, розвивати вміння висловлювати свої думки грамотно й логічно, враховувати художньо-естетичну складову й демонструвати багатства лексичного складу.

Висновки. Отже, дослідження особливостей реалізації теоретико-методичних аспектів національно-патріотичного виховання на уроках української мови має сприятливий ґрунт для формування соціальної та громадянської компетентності; обізнаності й самовираження у сфері культури; лінгвістично-креативного світогляду; забезпечення необхідного балансу розвитку мовної та громадянської особистості; гармонізації міжособистісних взаємин; розбудови й зміцнення української державності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бас-Конноненко О. Мова – зброя, фонетика – приціл! 365 лютих стріл. Київ : Мистецтво, 2023. 159 с.
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксиологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ : Фенікс, 2023. 52 с.
3. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.